
کاوشی در مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین الملل

زکيه تقى زاده*

فاطمه هداوندی**

ديباچه

با نگاهی به تاریخچه هواپیماهای بدون سرنشین در می‌یابیم که این هواپیماها در ابتدا به منظور استفاده در عملیات‌های شناسایی مورد بهره‌برداری قرار می‌گرفتند. آمریکا، اسرائیل و هم‌چنین انگلستان نیز از این تکنولوژی جدید در راستای شناسایی اهداف مدنظر خود سود می‌بردند.^(۱) موارد استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در قرن بیستم متعدد می‌باشد؛ از آن جمله می‌توان به استفاده‌ی نیروهای ناتو از هواپیماهای بدون

---

* زکيه تقى زاده دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل از دانشگاه علامه طباطبائی است. (taghiz.taghizadeh.p@gmail.com)

** فاطمه هداوندی دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل از دانشگاه علامه طباطبائی است. (fh.hadavandi@hotmail.com)

پذیرش: ۱۳۹۱/۷/۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۶/۱۰

فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال نهم، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۱، صص ۹۴-۶۳.

سرنشین در جنگ بالکان، ارتش آمریکا در جنگ خلیج فارس و ویتنام اشاره کرد. قابل توجه است که استفاده از این هواپیماها صرفاً به منظور شناسایی اهداف مدنظر بود. نگرانی‌های موجود از گسترش استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین هنگامی شدت می‌گیرد که بدانیم نسل جدید این هواپیماها بی‌صدا بوده و در صورت پرواز در ارتفاع پایین به راحتی قابل رؤیت نیستند، از این رو، می‌توانند کاملاً به صورت غیرمنتظره و ناگهانی اقدام به حمله نمایند. به علاوه، نسل جدید این هواپیماها دیگر نیازی به حضور انسان برای کنترل و هدایت ندارند، بلکه خود قادر به بلند شدن، پرواز کردن و انتخاب هدف خواهند بود. حتی برنامه‌ای برای آنها طراحی شده که قابلیت حمل بمب‌های هسته‌ای را دارا باشند.^(۲) هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا در سال ۲۰۱۰ قادر به شناسایی و تشخیص سلاح‌های بیولوژیکی، شیمیایی، هسته‌ای و رادیولوژیکی و هم چنین مواد منفجره بسیار خطرناک بودند. تولید چنین هواپیماهایی در طی ده سال اخیر و در بین ۴۰ کشور جهان نظیر برزیل، چین، گرجستان، پاکستان، روسیه و ترکیه رو به افزایش بوده است.^(۳) بیشتر این کشورها دارای فناوری ساخت هواپیماهای بدون سرنشین به منظور انجام عملیات‌های شناسایی می‌باشند اما برخی از آنها دارای فناوری سخت افزاری و نرم افزاری پیشرفته‌تری نیز هستند.^(۴) این در حالی است که اسرائیل و آمریکا به عنوان کشورهای پیشرو در تولید هواپیماهای بدون سرنشین کماکان در صدر باقی مانده‌اند.^(۵) در این رابطه، برنامه ریزان ارتش آمریکا در صدد برنامه‌ریزی برای استفاده‌ی گسترده‌تری از هواپیماهای بدون سرنشین می‌باشند. نکته حائز اهمیت در این رابطه مشروعیت یا عدم مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین‌الملل است که موضوع نوشتار پیش روست. از این رو، در این نوشتار، نخست به بررسی کاربرد و نحوه استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مبارزه با تروریسم بین‌المللی پرداخته و سپس مشروعیت یا عدم مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین را در حقوق بین‌الملل مورد بررسی قرار خواهیم داد. در این بخش، مبانی مشروعیت یا عدم مشروعیت هواپیماهای یاد شده در قالب حقوق حاکم بر جنگ یا حقوق توسل به زور و سپس حقوق حاکم در جنگ یا حقوق بین‌الملل بشردوستانه مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت.

۱. کاربرد و نحوه استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مبارزه با تروریست بین‌المللی

۱.۱. هواپیمای بدون سرنشین چیست؟

هواپیماهای بدون سرنشین^۱ به هواپیماهایی اطلاق می‌گردد که یا توسط خلبان از روی زمین هدایت می‌شود و یا طبق مأموریت و برنامه‌ی محوله به آنها به طور خودکار پرواز می‌کنند. وزارت دفاع آمریکا در تعریف خود از هواپیماهای بدون سرنشین، افزون بر موارد بالا به قابلیت توسعه پذیری، بازیافت و امکان حمل سلاح‌های مخرب و یا غیرمخرب به میزان بسیار زیاد نیز اشاره کرده است.^(۳) استفاده از کلمه درون^۲ به عنوان اسم مستعار هواپیماهای بدون سرنشین به علت صدای خاص برخی از این هواپیماها می‌باشد که شبیه صدای وز وز کردن است. آقای آلستون (گزارشگر ویژه‌ی سازمان ملل) در گزارش خود به تعریف دیگری از این واژه اشاره داشته است که طبق آن، هواپیماهای بدون سرنشین هواپیماهای نظامی غیرمسلحی می‌باشند که به عنوان سلاح مناسب برای مبارزه با تروریست‌ها و وسیله‌ای برای کشتار هدفمند انتخاب شده‌اند.^(۴)

نکته حائز توجه این که موارد استفاده از این هواپیماها متعدد است؛ این هواپیماها را می‌توان علاوه بر مخاصمات بین‌المللی به منظور کنترل مرزها، ارزیابی شرایط محیط زیست و مواجهه با مشکلات زیست محیطی، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، بازرسی شرایط ساختمان‌ها و غیره مورد استفاده قرار داد. همچنین، از این هواپیماها می‌توان به عنوان سکوی پرتاب در مخاصمات، در صورت نزدیک بودن کشور هدف و همچنین در زمان اعتصاب استفاده کرد. از جمله کاربردهای دیگر این هواپیما، حمایت از عملیات‌های جنگی، تامین مواد غذایی و مایحتاج نیروها در مناطق جنگی، حمل و نقل نیروها و خارج کردن وسایل آسیب دیده‌ی جنگی می‌باشد.^(۸)

این هواپیماها در ابتدا توسط نیروهای پشتیبانی زمینی پرتاب می‌شدند، اما به تدریج کنترل هوابرد این هواپیماها به سه اپراتور واگذار شد و این اپراتورها در اتاقی مخصوص که صرفاً بدین جهت طراحی شده بود از طریق رایانه این هواپیماها را هدایت می‌کنند. به این ترتیب که یک اپراتور هدایت پرواز هواپیما را بر عهده دارد و

1. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs).

۲. کلمه "drone" در زبان انگلیسی به معنای وز وز کردن می‌باشد.

اپراتور دیگر دوربین‌ها و سنسورهای هواپیما را کنترل و بررسی می‌کند و تصاویر ارسالی این هواپیماها را در هر لحظه توسط ماهواره‌ها دریافت می‌کند.^(۹) اپراتور سوم نیز وظیفه‌ی برقراری ارتباط با نیروهای پشتیبانی و فرماندهان مستقر در مناطق جنگی را بر عهده دارد. شلیک موشک و بمب بر روی مناطق جنگی نیز تنها با فشردن یک دکمه توسط اپراتور صورت می‌گیرد.

هواپیماهای بدون سرنشین نظامی دارای انواع گوناگونی هستند که در این نوشتار به دو گونه‌ی اصلی آن‌ها اشاره می‌کنیم: گونه‌ی اول از این هواپیماها، صرفاً در عملیات‌های شناسایی و بازرسی و همچنین عملیات‌های اطلاعاتی^۱ استفاده می‌شود. کتابچه‌ی راهنمای حقوق بین‌الملل حاکم بر جنگ‌های هوایی و موشکی در سال ۲۰۰۹ این گونه هواپیما را «هواپیمای بدون سرنشین» نامید که قابلیت حمل سلاح و یا کنترل آن را نیز ندارد.^(۱۰)

نسل اول هواپیماهای بدون سرنشین را می‌توان از راه دور هدایت و یا از برنامه‌ی خلبان اتوماتیک برای به پرواز درآوردن آنها استفاده نمود. همچنین، این هواپیماها قادر به پرواز برای روزهای متوالی نیز می‌باشند. این هواپیما می‌تواند به بزرگی نسل‌های پیشین هواپیماهای معمولی باشد و یا بسیار کوچکتر از آنها طراحی گردند. (Raven RQ-11B)^۲ از جمله این هواپیماها است که حتی که در یک کوله پشتی نیز جای می‌گیرد و قابلیت پرواز تا یک ساعت و سی دقیقه را دارد. این هواپیما را می‌توان به طور دستی و یا از طریق خلبان اتوماتیک و طبق یک برنامه‌ی از پیش تعیین شده هدایت کرد. این هواپیما در روز با استفاده از سنسورهای الکترونورهای رنگی و در شب با استفاده از دوربین‌های مادون قرمز تصاویر را به پایگاه‌های زمینی انتقال می‌دهند. (RQ-4 Global Hawk)^۳ نیز یک هواپیمای بدون سرنشین بزرگ می‌باشد که توسط سه خلبان که در خارج از محیط جنگ قراردارند هدایت می‌شود. Haw هواپیمای بسیار مفیدی می‌باشد چرا که برد آن حدود ۹۰۰۰ مایل دریایی بوده و قادر است بر فراز یک منطقه برای ساعت‌های طولانی به حرکت درآید.^(۱۱)

۱. این مفهوم در اصلاح نظامی ISR گفته می‌شود:

ISR stands for Intelligence, Surveillance, Target Acquisition, Reconnaissance.

۲. کلمه raven به معنای کلاغ می‌باشد.

۳. کلمه hawk به معنای شاهین می‌باشد.

نسل دوم این هواپیماها، خصایص مشترک زیادی با نسل اول دارند اما کشورهای کمتری تکنولوژی تولید آن را در اختیار دارند. این نسل از هواپیماهای بدون سرنشین، مسلح می‌باشند و برای شلیک بمب و موشک مورد استفاده قرار می‌گیرند. دو نوع از برجسته‌ترین هواپیماهای این نسل با عنوان درنده (MQ-1)^۱ و دروگر (MQ-9)^۲ نامیده شده است. طراحی و عملکرد این دو نوع هواپیما مشابه یکدیگر است اما هواپیماهای نوع دروگر، قابلیت حمل سلاح‌های بسیار سنگین نظیر یک بمب ۵۰۰ پوندی را دارند.^(۱۲) هواپیماهای بدون سرنشین از نوع درنده از قابلیت پرواز در ارتفاع بالا، رادار گریزی و اطمینان بالا در انجام ماموریت‌ها برخوردارند. به علاوه، استفاده از این هواپیما هیچ خطری را متوجه نیروهای زمینی پشتیبان این هواپیماها نمی‌سازد. همچنین، به دلیل امکان کنترل از راه دور این هواپیما، جان نیروها (خلبان) نیز در امان می‌ماند.^(۱۳)

۱.۲. تاریخچه‌ی هواپیماهای بدون سرنشین

در بیان تاریخچه‌ای کوتاه درباره هواپیماهای بدون سرنشین، بایستی اشاره کرد که این هواپیماها پدیده‌ی کاملاً جدیدی نبوده و استفاده از آنها به حدود یک قرن پیش باز می‌گردد؛ اما در قرن بیستم به سرعت پیشرفت کرد. چارلز کتترینگ^۳ اواخر جنگ جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸) هواپیمای بدون خلبان دوباله‌ای را مورد آزمایش قرار داد که آن را حشره‌ی کتترینگ نامیده بود. این هواپیما با توجه به استانداردهای امروزی در راس تکنولوژی‌های نظامی قرار داشت.^(۱۴) ارتش آمریکا در همان زمان ۵۰ نمونه از این هواپیماها را ساخت اما تا پایان جنگ جهانی اول فرصت استفاده از آنها را پیدا نکرد.^(۱۵) هواپیماهای بدون سرنشین برای اولین بار در ۱۹۱۹ توسط المر اسپری^۴ (مخترع سیستم خلبان اتوماتیک و ژيروسکوپ) استفاده شد که طی آن یک فروند کشتی جنگی آلمانی غرق شد.^(۱۶) رینالد دنی^۵ (خلبان انگلیسی و بازیگر هالیوود) در سال ۱۹۴۱ یک هواپیمای بدون سرنشین راديو کنترل را ساخت که اولین هواپیمای بدون سرنشینی بود

1. Predator.
2. Reaper.
3. Charles Kettering.
4. Ellmer Spray.
5. Reginald Denny.

که به تولید انبوه رسید. اما نکته حائز اهمیت آن است که در ابتدا هواپیماهای بدون سرنشین بیشتر به منظور شناسایی در عملیات‌های نظامی مورد استفاده قرار می‌گرفتند. آمریکا و اسرائیل نخستین کشورهای بودند که در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ قرن بیستم از هواپیماهای بدون سرنشین به منظور شناسایی و تشخیص اهداف مورد نظر خود استفاده کردند. انگلیس نیز در دهه‌های ۸۰ به جمع این دو کشور پیوست. جنگ ویتنام نیز شاهد حضور این گونه هواپیماها برای انجام عملیات‌های شناسایی بود.^(۱۷) نیروهای ناتو در جنگ بالکان،^(۱۸) ارتش آمریکا در جنگ ۱۹۹۰ خلیج فارس،^(۱۹) نیروهای ناتو در مبارزات خود علیه صرب‌های بوسنیایی در ۱۹۹۵،^(۲۰) اسرائیل در جنگ ۱۹۸۲ با لبنان^(۲۱) و همچنین در ۱۹۹۶^(۲۲) از این هواپیماها و البته به منظور شناسایی هدف به طور گسترده استفاده نمودند. اقدام اسرائیل در استفاده از این هواپیماها منجر به تحریک نیروی دریایی آمریکا و خرید چندین دستگاه از این هواپیماهای بی‌سرنشین و همچنین افزایش تحقیقات مرتبط با دستور ریگان، رئیس جمهور وقت آمریکا شد.^(۲۳) شایان ذکر است که اسرائیل در ۱۹۹۶ به منظور هدایت بمب افکن‌های جنگنده از این گونه هواپیماها استفاده کرد. نکته قابل توجه، استفاده‌ی اسرائیل از هواپیماهای بدون سرنشین در راستای از بین بردن سیستم راداری سوریه واقع در دره‌ی بکا بود. این موضوع منجر به فراهم شدن زمینه مساعد برای نابودسازی بخش قابل توجهی از زارادخانه‌ی موشکی زمین به هوای سوریه شد.

آمریکا که بیشترین آمار استفاده از این هواپیماها را به خود اختصاص داده است، برای نخستین بار در جنگ بالکان در ۱۹۹۵ و سپس در عملیات‌های ناتو در یوگسلاوی در ۱۹۹۹ از هواپیماهای بدون سرنشین خود (البته غیرمسلح) استفاده کرده است. طبق اعلام سرگرد نیروی هوایی ارتش انگلیس/اندرو بروک، برای اولین بار طی حضور ناتو در کوزوو در ۱۹۹۹ بود که فرماندهان جنگی به فکر مفید بودن تجهیز این هواپیماها به موشک افتادند و همین امر منجر به تجهیز هواپیماهای بدون سرنشین به موشک‌های مدرن شد.^(۲۴) حادثه‌ی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در آمریکا نیز به مثابه مجوزی برای استفاده از گونه‌ی دوم هواپیماهای بدون سرنشین بود^(۲۵) و تنها کمتر از گذشت ۱ ماه از این حادثه در ۷ اکتبر ۲۰۰۱ اولین موشک توسط این هواپیماها در افغانستان شلیک شد.^(۲۶) لازم به یادآوری است که نیروی هوایی ارتش آمریکا در سال ۲۰۰۱ و پیش از حادثه‌ی ۱۱

سپتامبر در صحرای نِوادا در یک مرحله‌ی آزمایشی اولین موشک را توسط این هواپیماهای بدون سرنشین شلیک کرده بود.^(۳۷) هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا در سال ۲۰۰۲ نیز موشک‌های خود را به سمت مظنونین احتمالی القاعده در یمن^(۳۸) و همچنین هدف‌های دیگر خود در عراق قبل از آغاز جنگ ۲۰۰۳ شلیک کردند که طی این حمله به یمن یکی از رهبران اصلی القاعده به نام سلیم سینان الهارتی و ۵ نفر از همراهان وی کشته شدند.^(۳۹) آمریکا و انگلیس هواپیماهای درنده و مسلح خود مستقر در پایگاه هوایی خود در قندهار را از صحرای نِوادا (که در فاصله‌ی ۷۵۰۰ مایلی قندهار بود) هدایت می‌کردند. استفاده‌ی آمریکا و انگلیس از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در جنگ افغانستان به ویژه در سال‌های ۲۰۰۱^(۴۰) و ۲۰۰۷^(۴۱)، آمریکا از سال ۲۰۰۲ در عراق^(۴۲)، سرویس اطلاعاتی آمریکا در پاکستان در سال ۲۰۰۴^(۴۳) و اسرائیل در جنگ غزه طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۸^(۴۴) از دیگر نمونه‌های استفاده از این هواپیماها می‌باشند.^(۴۵) سرویس اطلاعاتی آمریکا تا سال ۲۰۱۰، ۱۴۹ بار از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح در شمال شرقی پاکستان استفاده کرده که یک سوم این حملات در ۸ ماهه‌ی اول سال ۲۰۱۰ رخ داده است.^(۴۶) شایان توجه است که هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا در سال ۲۰۱۰ قادر به شناسایی و تشخیص سلاح‌های بیلوژیکی، شیمیایی، هسته‌ای و رادیولوژیکی و هم چنین مواد منفجره بسیار خطرناک بودند.

در حالی که رئیس‌جمهور آمریکا «اوباما» از دستور صادره مبنی بر کاهش استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در افغانستان خبر می‌دهد اما برنامه‌های میان مدت آمریکا نشان دهنده‌ی حضور این هواپیماها تا سال ۲۰۱۴ در کشور افغانستان می‌باشد.^(۴۷) دیوید کمرون نخست وزیر انگلیس در اواخر سال ۲۰۱۰ خرید پنج فروند هواپیمای بدون سرنشین دیگر را اعلام کرد که به منظور استفاده در افغانستان تا سال ۲۰۱۳ خریداری شده است.^(۴۸) به علاوه، آمریکا تا آگوست ۲۰۱۱، از ۲۶۸ هواپیمای بدون سرنشین ملقب به شکارچی و ۷۹ هواپیمای بدون سرنشین ملقب به دروکننده استفاده نموده است.^(۴۹)

تولید چنین هواپیماهایی در طی ده سال اخیر و در بین ۴۰ کشور جهان نظیر برزیل، چین، گرجستان، پاکستان، روسیه و ترکیه رو به افزایش بوده است.^(۴۰) بیشتر این کشورها دارای فناوری ساخت هواپیماهای بدون سرنشین به منظور انجام عملیات‌های

شناسایی می‌باشند اما برخی از آنها دارای فناوری سخت افزاری و نرم افزاری پیشرفته‌تری نیز هستند.^(۴۱) این در حالی است که اسرائیل و آمریکا به عنوان کشورهای پیشرو در تولید هواپیماهای بدون سرنشین کماکان در صدر باقی مانده‌اند.^(۴۲) طبق گزارش منتشر شده توسط نیروی هوایی ارتش آمریکا، این ارگان در نظر دارد تا به طور بالقوه تا سال ۲۰۴۷ تماماً در تجهیزات ارتشی خود از هواپیماهای بدون سرنشین استفاده کند.^(۴۳) این گزارش که با نام «برنامه‌ی پروازی هواپیماهای بدون سرنشین» منتشر شده بود، نشان دهنده‌ی برنامه‌ی ارتش در جایگزین کردن هواپیماهای معمولی با هواپیماهای بدون سرنشین فوق مدرن و پیشرفته می‌باشد. هدف این برنامه، تمرکز بر افزایش زمان ماندگاری این هواپیماها در هوا به روزهای متمادی و یا حتی ماه‌ها و سال‌های متوالی است. پژوهشگران این طرح در حال بررسی نوع موتور و شرایط لازم برای عملی کردن این هدف می‌باشند.^(۴۴)

۱.۳. تأثیر استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مبارزه با تروریست

هواپیماهای بدون سرنشین احتمال به خطر افتادن جان انسان‌ها هنگام انجام عملیات‌های شناسایی را از بین برده است؛ موضوعی که از جمله علل افزایش استفاده از این هواپیماها است. موافقان استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین معتقدند که در صورت سرنگونی یک هواپیمای بدون سرنشین، جان هیچ انسانی در خطر نخواهد بود. به علاوه، به عقیده‌ی ارتش آمریکا، استفاده از این هواپیماها موجب در امان ماندن غیرنظامیان نسبت به بمباران هوایی و یا استفاده از توپخانه‌های دوربرد می‌گردد که از مزیت‌های دیگر استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین است؛ چرا که دوربین این هواپیماها قادر به بررسی جزئی‌ترین اطلاعات درباره‌ی حضور غیرنظامیان می‌باشد. به علاوه، این هواپیماها قادر به پرواز در ارتفاع پایین و هدف‌گیری دقیق با بهره‌گیری از این اطلاعات نیز می‌باشند.^(۴۵) جمع‌آوری اطلاعات دقیق و واقعی و با احتساب شرایط واقعی منطقه‌ی هدف می‌تواند منجر به افزایش دقت و تصمیم‌گیری و نتیجه‌ی بهتر عملیات پیش رو گردد.^(۴۶) به عبارت بهتر، بنا بر استدلال موافقان، بهره‌گیری از هواپیماهای بدون سرنشین تصمیم‌گیری را در بهترین شرایط و بدون هرگونه استرس، خستگی و ترس از اقدامات تلافی‌جویانه ممکن می‌سازد. به علاوه، قابلیت به تاخیر

انداختن مأموریت و انتخاب زمان و مکان مناسب که به واسطه‌ی سنسورهای دقیق و دوربین‌های حساس میسر می‌گردد، می‌تواند منجر به افزایش دقت و کاهش خسارات جانبی شود.^(۴۷) البته، مسئله مسلح بودن هواپیمای بدون سرنشین به سلاح‌های فوق سنگین و استفاده از این امکانات تا حدودی بحث برانگیز است.

مخالفان استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین معتقدند که؛ استفاده از این هواپیماها یکی از نگرانی‌ها و موانع اصلی وقوع جنگ که خطر موجود برای نیروهای خودی است را از بین می‌برد، که این مسئله باعث افزایش احتمال وقوع جنگ و تسهیل حمله می‌گردد.^(۴۸) کشتار آسان اهداف مدنظر در شرایطی که هیچ خطری مورد توجه خلبان هواپیما نمی‌باشد از مسائل بسیار مهمی است که نمی‌بایست در خصوص مبانی مشروعیت هواپیماهای بدون سرنشین از نظر دور نگه داشته شود. همچنین، جوانب روانشناختی کشتار آسان و هدفمند نیز می‌بایست مدنظر قرار گرفته شود. به علاوه، حضور مداوم هواپیماهای بدون سرنشین در یک منطقه‌ی خاص و تلاش برای پیدا کردن هدف نیز منجر به آسیب دیدن غیرنظامیان می‌گردد. این در حالیست که کارشناسان حقوق و سازمان‌های حقوق بشری «کشتار هدفمند» را که به واسطه‌ی افزایش میزان حضور هواپیماهای بدون سرنشین به سادگی میسر می‌گردد، محکوم نموده‌اند.^(۴۹) به علاوه، ویژگی «کشتار هدفمند» توسط این هواپیماها کاملاً بر اطلاعات ارسالی از دوربین‌های این هواپیماها مبنی بر محل احتمالی اختفای هدف خاص مبتنی است و در صورت اشتباه بودن این اطلاعات، بدیهی است که امکان دارد جان غیرنظامیان در معرض خطر قرار گرفته و نیز به اموال عمومی آسیب وارد شود.^(۵۰) بنابراین، کشته شدن غیرنظامیانی که در نزدیکی محل اختفای تروریست‌ها زندگی می‌کنند می‌تواند از جمله خسارات‌های جانبی این حملات به شمار رود، چرا که تروریست‌ها عموماً در میان افراد غیرنظامی خود را مخفی می‌کنند.

طبق گزارش یک سازمان غیردولتی حقوق بشری برای مبارزه با پدیده‌ی قربانیان بی‌گناه، تعداد غیرنظامیان کشته شده در شمال شرق پاکستان در سال ۲۰۰۹ میلادی، از تعداد کل غیرنظامیان کشته شده در افغانستان در همان سال بیشتر تخمین زده شده است.^(۵۱) مقایسه‌ای اجمالی میان تعداد غیرنظامیان و تعداد کل اعضای طالبان و القاعده در حملات ایالات متحده‌ی آمریکا به شمال شرق پاکستان نشان دهنده‌ی تاثیر استفاده

از هواپیماهای بدون سرنشین در مبارزه با تروریست‌ها می‌باشد. طبق گزارش بنیاد نوین آمریکا^۱ از میان ۱۱۴ عملیات انجام شده توسط آمریکا تا سال ۲۰۱۰ بین ۸۳۰ تا ۱۲۱۰ نفر کشته شدند که تنها ۵۵۰ تا ۸۳۰ نفر از آنها را نظامیان تشکیل می‌داد که این امر نشان دهنده‌ی کشته شدن ۳۰ درصد از افراد غیرنظامی بوده است.^(۵۲) آقای برگن و تیدمن در گزارش جدید خود ۲ سال اخیر را نیز بررسی کرده‌اند که طبق این گزارش در سال ۲۰۱۱، ۶ درصد از کشته‌شدگان را غیرنظامیان تشکیل می‌دادند. همچنین، طبق آمار در سال ۲۰۱۱ بین ۳۶۲ تا ۵۰۰ و در سال ۲۰۱۲ بین ۱۶۲ تا ۲۰۷ تن نظامی کشته شده است. بیشترین آمار متعلق به سال ۲۰۱۰ می‌باشد که بین ۵۸۱ و ۹۳۹ تن نظامی کشته شده‌اند. این در حالیست که تنها ۱۲۱ عضو طالبان، ۳۹ عضو القاعده و ۱۸۳ نفر اعضای گروه‌های وابسته بین سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲ کشته شدند.^(۵۳) این آمار خود به وضوح میزان تأثیر استفاده از این هواپیماها در مبارزه با تروریست و در نقطه مقابل میزان آسیب پذیری جمعیت غیرنظامی در مقابل این حملات را به تصویر کشیده است. دیوید کیلکولن^۲ مشاور ضد شورش ژنرال دیوید پترائوس^۳ معتقد است که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین برای کشتار هدفمند می‌بایست متوقف گردد. وی اظهار نظر خود را مبتنی بر موضوعات حقوقی و معضل قانونی بودن استفاده از این هواپیماها ندانسته، بلکه بر نتایج به دست آمده و کاملاً کاربردی ناشی از کاربرد این هواپیماها تکیه دارد. بنا بر نظر وی، هواپیماهای بدون سرنشین در سال ۲۰۰۶ تنها موفق به کشتن ۱۶ عضو القاعده شده‌اند؛ در حالیکه در همین سال ۷۰۰ پاکستانی غیرنظامی در اثر این حملات کشته شده‌اند.^(۵۴) البته، این موضوع نیز قابل توجه است که طبق تحقیقات آقای پیتز برگمن و خانم کترین تیدمن میزان خطای هواپیماهای بدون سرنشین از ۶۷ درصد در سال ۲۰۰۶ به ۱۰ درصد در سال ۲۰۱۰ و ۶ درصد کاهش یافته است.^(۵۵) اما این میزان کماکان می‌تواند جان بسیاری از غیرنظامیان را در معرض خطر قرار دهد. خانم کریستین فیر^۴ استادیار دانشگاه جورجتون معتقد است که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین نه تنها باعث کاهش تروریست نمی‌گردد بلکه خود منجر

1. the New America Foundation (NAF).
2. David Kilcullen.
3. David H. Petrause.
4. C. Chirstian Fair.

به ایجاد تروریست می‌شود.^(۵۶) رادسان نیز معتقد است که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین می‌بایست از دو منظر مورد توجه قرار بگیرد: تاثیر کوتاه مدت؛ و تاثیر بلند مدت. وی معتقد است که استفاده از این هواپیماها در راستای از بین بردن افرادی که راه دیگری برای دسترسی به آنها وجود ندارد، وسیله‌ای مناسب می‌باشد. اما استفاده از آنها در راستای مبارزه با تروریست در بلند مدت می‌تواند در فرآیند ضد شورش مشکلاتی را ایجاد کند که ارتش نیز خود به این موضوع واقف است. به علاوه، وی معتقد است که؛ می‌بایست از هواپیماهای بدون سرنشین در راستای از بین بردن اهدافی استفاده کرد که از اعضای اصلی گروه‌های تروریستی به شمار می‌روند. دنیل بیمَن،^۱ مدیر مرکز مطالعات مرتبط با صلح و امنیت در دانشگاه جورجتون، نیز به موضوع جالب توجهی اشاره کرده و معتقد است؛ از آنجا که پیشگیری از جذب اعضای جدید در گروه‌های تروریستی، از جمله اهداف استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین برای مبارزه با تروریست‌ها محسوب می‌شده است، اما طبق تحقیقات وی استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در این موضوع تأثیرگذار نبوده است.^(۵۷)

گرچه هواپیماهای بدون سرنشین به عنوان مدرن‌ترین و پیشرفته‌ترین سلاح روز قلمداد می‌گردد، اما هم‌چنان مشکلاتی در استفاده از این سلاح فوق مدرن وجود دارد. به غیر از معضلات حقوقی و قانونی در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین از قبیل نقض مقررات حقوق بشر، کشتار هدفمند و سلب حیات غیرنظامیان طبق حقوق بین‌الملل بشردوستانه، آمار و تحقیقات صورت گرفته نیز چندان موید سودمندی استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین به لحاظ مالی نمی‌باشند. به گزارش لوس آنجلس تایمز در جولای ۲۰۱۰، ۳۸ هواپیمای بدون سرنشین از نوع درنده و دروگر طی جنگ افغانستان و عراق و ۹ هواپیمای دیگر نیز در جریان تمرینات سقوط کرده است که هر دستگاه در مجموع ۳.۷ تا ۵ میلیون دلار هزینه برداشته است. همچنین، طبق این گزارش، نیروی هوایی ارتش آمریکا اعلام کرده است که ۷۹ تصادف میان هواپیماهای بدون سرنشین رخ داده است که هر یک ۱ میلیون دلار هزینه در بر داشته است.^(۵۸) بر این اساس، تأثیر استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مبارزه با تروریسم چندان قابل توجه نبوده و محل تردید بسیاری است.

1. Daniel. L. Bayman.

۲. مشروعیت یا عدم مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین‌الملل

در این مجال به بررسی امکان مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین طبق حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌پردازیم. همان‌طور که پیش از این اشاره شد، پس از حادثه‌ی ۱۱ سپتامبر، ایالات متحده آمریکا در راستای پیشبرد هدف مبارزه با تروریست به افغانستان حمله نمود و ارتش آمریکا و هم‌چنین سی‌ا‌ی بارها به بخش‌های شمال شرقی پاکستان حمله و اقدام به کشتار هدفمند اعضای طالبان و القاعده با استفاده‌ی گسترده از هواپیماهای بدون سرنشین نمودند. این در حالی است که تا سال ۲۰۱۰ میلادی تنها ۹ حمله به پاکستان صورت گرفته بود، اما به یکباره در ماه‌های ابتدایی سال ۲۰۱۰ تعداد این حملات به ۱۱۸ مورد رسید و تنها تا ماه فوریه ۲۰۱۱ نیز ۱۲ حمله صورت پذیرفته است.^(۵۹) به عقیده‌ی بسیاری از صاحب‌نظران، این تاکتیک (کشتار هدفمند با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین) تا به امروز تاکتیکی مناسب و موفق در مبارزه با تروریست قلمداد شده است؛ به طوری که تنها در سال ۲۰۰۴، ۳۲ عضو القاعده به همین روش کشته شدند. در سال ۲۰۱۰ نیز آمریکا موفق به کشتن اعضای اصلی القاعده و طالبان نظیر ابن امین، علی مرجان، محمد ظفیری، شیخ الفتح، حمزا الجوفی، صدام حسین الحسومی، شیخ منصور و محمد مهدی زیدان شد که همگی از فرماندهان اصلی این گروه‌ها بودند. آمریکا تا کنون موفق به کشتن حدود ۱۰۶۰ تا ۱۷۰۷ عضو طالبان، القاعده و اعضای گروه‌های مرتبط با آنها شده است.^(۶۰) علاوه بر پاکستان، کشورهای یمن، سومالی و عراق قبل از جنگ ۲۰۰۳ نیز شاهد حملات سرویس اطلاعات آمریکا با استفاده از این هواپیماها و به منظور مبارزه با تروریست بوده‌اند.

هارول کوه^۲ مشاور حقوقی وزارت کشور آمریکا در این رابطه معتقد است که کشتار هدفمند آمریکا با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین با تمامی حقوق قابل اجرا و حقوق جنگ تطابق کامل دارد.^(۶۱) شاید بتوان استدلال نمود که؛ استفاده از این هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه به علت استفاده از دوربین‌های

1. CIA.

2. Harold Koh.

حساس و دقیقی که منجر به کاهش تلفات غیرنظامیان در زمان جنگ می‌گردد، با حقوق بین‌الملل ناظر بر مخاصمات مسلحانه مطابقت دارد.^(۶۲) گرچه نکته شایان توجه آن است که؛ مشروعیت استفاده از این هواپیماها طبق حقوق بین‌الملل توسل به زور، نمی‌تواند مجوزی برای مشروعیت استفاده از این هواپیماها طبق حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد.^(۶۳) فیلیپ آلتون، گزارشگر ویژه سازمان ملل، اشاره کرده است که استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین به منظور کشتار هدفمند، در حالی که هیچ درگیری مسلحانه‌ای نیز وجود ندارد، هیچگاه قانونی به شمار نرفته است.^(۶۴)

بر این اساس، در اینجا ابتدا به بررسی تفاوت میان خشونت و درگیری مسلحانه پرداخته و سپس به بررسی موضوع مشروعیت هواپیماهای بدون سرنشین در قالب حقوق توسل به زور یا حقوق بر جنگ^۱ می‌پردازیم. در پایان، حقوق حاکم در زمان جنگ یا همان حقوق بین‌الملل بشردوستانه^۲ مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت.

۲.۱. لزوم وجود وضعیت «درگیری مسلحانه» و تفاوت آن با «خشونت»

تعریف مشخصی از درگیری مسلحانه در حقوق بین‌الملل بشردوستانه وجود ندارد. این در حالیست که بنای این حقوق بر تشخیص وجود درگیری مسلحانه استوار است. شایان ذکر است که کنوانسیون‌های چهارگانه‌ی ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن نیز تعریف دقیقی از این مفهوم ارائه نکرده‌اند. دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق در قضیه‌ی تادیچ مخاصمات مسلحانه را اینگونه تعریف کرده است:

«هرگاه دولت‌ها در رابطه‌ی با یکدیگر به زور متوسل شوند و یا خشونت‌های مسلحانه‌ی بلند مدت میان نیروهای دولتی و گروه‌های سازمان یافته و یا میان چند گروه سازمان یافته در داخل قلمرو یک سرزمین وجود داشته باشد».^(۶۵)

شایان توجه است که موسسه حقوق بین‌الملل در ۱۹ آگوست ۲۰۱۰ گزارشی را با مضمون تعریف درگیری مسلحانه منتشر کرده است که طبق این تعریف، احراز

1. Jus ad Bellum.
2. Jus in Bello.

وجود درگیری مسلحانه منوط به احراز این دو معیار می‌باشد: ۱. وجود نیروهای مسلح سازمان یافته؛ ۲. درگیر شدن در مخاصماتی که حدی از شدت را لحاظ کرده باشند.

دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق^۱ شدت مخاصمه را تنها معیار تمیز مخاصمه مسلحانه از راهزنی، شورش‌های کوتاه مدت و سازمان نیافته و فعالیت‌های تروریستی^۲ می‌داند.^(۶۶) دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق شدت حملات و احتمال افزایش درگیری‌های مسلحانه، میزان گسترش حملات در سرتاسر قلمرو یک دولت با مرور زمان، افزایش نیروهای دولتی، میزان پخش اسلحه در میان طرفین درگیر و همچنین مورد توجه قرار گرفتن درگیری از سوی شورای امنیت سازمان ملل متحد و صدور قطعنامه در این رابطه را معیار تشخیص شدت یک درگیری قلمداد کرده است.^(۶۷) موسسه حقوق بین‌الملل نیز تعداد طرفین درگیر در مخاصمه، ظرفیت شرکت در جنگ، تعداد غیرنظامیان، میزان آوارگی مردم عادی و همچنین مورد توجه قرار گرفتن درگیری از سوی شورای امنیت سازمان ملل متحد و صدور قطعنامه در این رابطه را معیار تمیز درگیری مسلحانه از خشونت قلمداد کرده است.^(۶۸) از این رو، با توجه به قضیه تادیچ و تعریف مؤسسه حقوق بین‌الملل از درگیری مسلحانه، هنگامی می‌توان خشونت موجود را طبق مقررات حقوق بین‌الملل یک درگیری مسلحانه دانست که حدی از شدت را دارا باشد و مبارزان نیز به نحوی سازمان یافته عمل کنند. این دو معیار، تمیزدهنده وضعیت‌هایی نظیر شورش و درگیری‌های نامنسجم داخلی و حملات پراکنده از درگیری‌های مسلحانه است.

بر این اساس، گرچه حملات هواپیماهای بدون سرنشین ارتش آمریکا به کشورهای نظیر پاکستان، سومالی و یمن تحت لوای مبارزه با تروریست، نمی‌تواند دربردارنده وضعیت مخاصمه و درگیری مسلحانه میان طرف‌های درگیری قلمداد شود، در مقابل، چنین حملاتی مصداق بارز نقض حاکمیت سرزمینی و به نوعی تجاوز به قلمروی کشورهای یاد شده به شمار آمده و محکوم است.

1. ICTY.

۲. حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر هیچ یک از موارد برشمرده اعمال نمی‌گردد.

۲.۲. بررسی مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق توسل به زور یا «حقوق بر جنگ»

حقوق بر جنگ، بر حقوق ناظر بر نحوه‌ی توسل به زور توسط کشورها دلالت می‌کند. بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد مقرر می‌دارد: «تمام اعضای ملل متحد در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استعمال آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری و یا از هر روش دیگری که با اهداف ملل متحد مابینت داشته باشد، خودداری خواهند نمود». این هنجار معاهده‌ای تجلی بارز حقوق بین‌الملل عرفی و دارای ماهیت یک قاعده آمره است.^(۶۹) در مقابل، هر نوع عملیات نظامی توسط یک دولت در قلمرو دولت دیگر در حقوق بین‌الملل فاقد مشروعیت است و بی‌تردید نقض یک حکم ممنوعه خواهد بود.

این نکته قابل بحث نیست که یک دولت می‌تواند با رضایت دولت دیگر (دولت سرزمینی) به اعمال زور در آن دولت بپردازد.^(۷۰) به عنوان نمونه، دولتی که درگیر یک مخاصمه داخلی با شورشیان است، تقاضای دریافت کمک‌های خارجی برای برقراری نظم می‌نماید. مثال بارز این مدعا، کمک‌های اخیر آمریکا به عراق و عملیات‌های ناتو در حمایت از دولت افغانستان است. به علاوه، این که یک دولت ممکن است به عملیات دفاعی در داخل سرزمینش توسط دولت دیگر رضایت دهد. کما این که در پاکستان، یمن و سومالی در مواردی شاهد رضایت دولت‌های وقت نسبت به کمک رسانی توسط دولت ایالات متحده آمریکا بوده‌ایم. البته، دولت سرزمینی مربوطه مجاز است تنها به انجام آن دسته از اقداماتی توسط کشور مقابل رضایت دهد که خود آن دولت به لحاظ قانونی صلاحیت انجام آن را دارد. بنابراین، دولتی که تقاضای کمک نموده است نمی‌تواند بر وقوع اعمالی که هنجارهای حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه را نقض می‌کند، رضایت دهد. کما این که خود نیز به طور قانونی حق انجام چنین اعمالی را ندارد.^(۷۱)

در واقع، تنگنای حقوقی زمانی مطرح می‌شود که عملیات‌های کمک رسانی بدون رضایت دولت سرزمینی صورت پذیرد. به عنوان مثال، دولت پاکستان نسبت به به‌کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین توسط ایالات متحده آمریکا با این استدلال که دولت پاکستان رضایت قبلی خود را در این رابطه اعلام نکرده بود، اعتراض نمود. به

طور مشابه، دولت لبنان نیز اقدامات گسترده و خشونت بار اسرائیل علیه نیروهای حزب الله در جنوب لبنان در سال ۲۰۰۶ را مورد اعتراض قرار داد.^(۳۲) به علاوه، جمهوری کنگو نیز در پیشگاه دیوان بین‌المللی دادگستری مسئله تاخت و تازهای نیروهای اوگاندا در مقابله با شورش‌های داخلی در سرزمین کنگو را مطرح نموده بود.^(۳۳)

از زمان معاهده صلح وستفالی در ۱۶۴۸، حاکمیت و مفهوم فرعی تمامیت سرزمینی به عنوان اصول بنیادین حقوق بین‌الملل به کار رفته‌اند. با استفاده از آن‌ها، یک دولت از کنترل مطلق بر سرزمین خود برخوردار است. در تأیید این اصول، مجمع عمومی سازمان ملل متحد به اتفاق آرا توسل به زور توسط یک دولت در سرزمین دولت دیگر را «عمل تجاوز» معرفی نموده است.^(۳۴) مفهوم «حاکمیت» آنچنان برای ساز و کار حقوق بین‌الملل ضروری است که حتی مشروعیت مداخله برای متوقف نمودن یک نسل‌کشی^۱ احتمالی را نیز مورد تردید قرار می‌دهد.

حق دولت‌ها برای توسل به زور در دفاع مشروع

حق عرفی که در ماده ۵۱ منشور ملل متحد مورد توجه قرار گرفته است، در حقوق بین‌الملل از اهمیت بسیاری برخوردار است. ماده ۵۱ منشور مقرر می‌دارد که: «در صورت وقوع حمله مسلحانه علیه یک عضو ملل متحد تا زمانی که شورای امنیت اقدامات لازم برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به عمل آورد، هیچ یک از مقررات این منشور به حق ذاتی دفاع از خود، خواه به طور فردی و خواه دسته جمعی لطمه‌ای وارد نخواهد کرد... این اقدامات به هیچ وجه در اختیار و مسئولیتی که شورای امنیت بر طبق این منشور دارد و به موجب آن حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی در هر موقع که ضروری تشخیص دهد اقدام لازم به عمل خواهد آورد، تأثیری نخواهد داشت». ایالات متحده آمریکا استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مواردی که مخاصمه مسلحانه با کشور دیگر متصور نیست، حق خود را بر مبنای دفاع مشروع توجیه می‌نماید.^(۳۵) این در حالی است که حق دولت‌ها برای دفاع از خود محدود و بی‌قید و شرط نیست. هنگامی که تروریست‌ها یا شورشیان در کشور دیگری در جست‌وجوی

1. Genocide.

مخفیگاه هستند، حق دولت قربانی برای به‌کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین یا سایر عملیات‌های نظامی علیه آنها بایستی با حق غیرقابل انکار دولت سرزمینی برای کنترل تمام فعالیت‌ها در قلمروی سرزمینی‌اش توأمان در نظر آورده شود.

بر این مبنای آمریکا در سال ۲۰۰۱ دولت طالبانی افغانستان را مسئول حملات ۱۱ سپتامبر قلمداد نموده و حق دفاع مشروع را طبق ماده‌ی ۵۱ منشور برای خود ممکن دانست و از نیروی نظامی خود در افغانستان استفاده کرد. بعد از حادثه‌ی ۱۱ سپتامبر، مفهوم دفاع مشروع تا حدودی تغییر کرد؛ چرا که تا پیش از این، حمله‌ی دولتی به دولتی دیگر امکان دفاع مشروع را فراهم می‌نمود، اما پس از این حادثه، حمله‌ی بازیگران غیردولتی نیز حق دفاع مشروع را برای کشوری که توسط عوامل غیردولتی مورد حمله تروریستی واقع شده، ایجاد می‌کند. بر این اساس، شورای امنیت ملل متحد، برخی سازمان‌های غیردولتی، ناتو و شماری از کشورها حق دفاع مشروع و استفاده از نیروی نظامی در مبارزه‌ی فراملی با تروریست را مورد تأیید قرار دادند.^(۳۱) آمریکا در جنگ افغانستان برای نخستین بار در ۷ اکتبر ۲۰۰۱ برای پرتاب موشک از هواپیماهای بدون سرنشین استفاده کرد که نقطه‌ی آغازی برای استفاده از این وسیله در کشورهای مختلف بود. این در حالیست که حق آمریکا در توسل به زور طبق استدلال دفاع مشروع، در سال ۲۰۰۲ و با انتخاب حامد کرزی به عنوان رئیس‌جمهور افغانستان به پایان رسیده و دیگر قابل استناد نخواهد بود.^(۳۲)

آمریکا در زمان ریاست جمهوری جرج بوش پاکستان را که از متحدین استراتژیک خود به شمار می‌آمد توسط هواپیماهای بدون سرنشین مورد حمله قرار داد. در زمان ریاست جمهوری اوباما بر شدت این حملات افزوده شد و یمن نیز در این میان بدون وجود هیچ‌گونه مخاصمه‌ی مسلحانه بین این دو کشور و نداشتن مرز مشترک با افغانستان، مورد حمله قرار گرفت.

مسئله حائز توجه دیگر اینست که؛ عده‌ای معتقدند حملات انجام شده توسط هواپیماهای بدون سرنشین جزئی از یک کل به نام «جنگ با تروریسم» می‌باشد که جنگ با افغانستان نقطه‌ی آغازین این جنگ بوده است.^(۳۳) این گروه معتقدند که؛ حملات آمریکا به پاکستان و یمن را می‌توان تحت عنوان دفاع مشروع امری قانونی و مشروع قلمداد نمود. عده‌ای که درصددند تا اقدام آمریکا در حمله به افغانستان و استفاده

از این نوع هواپیماها را طبق ماده‌ی ۵۱ منشور مشروع قلمداد کنند، تفسیری موسع از ماده ۵۱ را مورد پذیرش قرار داده‌اند، چرا که طبق این ماده حمله می‌بایست از سوی کشور دیگری صورت گرفته شده باشد اما با توجه به تفسیر موسع این ماده، می‌توان بازیگران غیردولتی نظیر اعضای القاعده را نیز مشمول آن دانست. ایشان همچنین معتقدند که؛ هیچ محدودیتی در ماده‌ی ۵۱ مبنی بر لزوم دفاع مشروع در قلمرو سرزمینی کشور مورد حمله وجود ندارد.^(۷۹) بنابراین، هدف آمریکا از حمله به پاکستان، مقابله با تهدید موجود از سوی گروه القاعده و طالبان بوده که در این کشور مخفی شده‌اند. در نتیجه، حملات اخیر آمریکا با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین با عنوان دفاع از خود، مشروع قلمداد می‌گردد.

دلیل دسته دیگری که معتقد به مشروعیت حملات آمریکا به پاکستان و یمن می‌باشند، این است که؛ آمریکا در حال جنگ با طالبان، القاعده و گروه‌های وابسته به آنها می‌باشد و بنابراین، می‌تواند اعضای اصلی این گروه‌ها را که مستقیماً در این جنگ شرکت کرده‌اند، صرف نظر از محل استقرار آنها، مورد هدف قرار دهد. کنت اندرسون،^۱ استاد حقوق در سخنرانی خود در دانشگاه استنفورد، حملات آمریکا به پاکستان، یمن و سومالی را طبق دکترین دفاع مشروع، مشروع قلمداد نمود. وی وجود تروریست‌ها در این کشورها را تهدیدی مستقیم علیه آمریکا دانست، حتی اگر این افراد در مناطقی خارج از منطقه‌ای که آمریکا درگیر مخاصمه مسلحانه می‌باشد حضور داشته باشند.^(۸۰) رادسون، استاد حقوق و دستیار سیا از سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۴، نیز اقدامات آمریکا را طبق دکترین دفاع مشروع و همچنین حقوق بین‌الملل حاکم بر مخاصمه‌ی مسلحانه مشروع دانست.^(۸۱) ویلیام بانک، مدیر موسسه‌ی امنیت ملی و مبارزه با تروریست، نیز کشتار هدفمند با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین را زمانی مجاز دانسته است که در چارچوب حقوق بین‌الملل باشد. وی همچنان معتقد است که ایالت متحده آمریکا اکنون درگیر مخاصمه مسلحانه با طالبان و القاعده می‌باشد.^(۸۲)

منتقدین مشروعیت حملات آمریکا به پاکستان و یمن معتقدند که؛ تلاش‌های انجام شده در مبارزه با تروریست در خارج از افغانستان تنها فرآیند اجرای قانون بوده است و بنابراین، حقوق جنگ بر آن حاکم نمی‌باشد. با توجه به این مسئله، «هدف

1. Kenneth Anderson.

قراردادن» اعضای این گروه‌ها در پاکستان و یمن و سایر کشورها نمی‌تواند تحت عنوان دفاع مشروع و یا به عنوان بخشی از یک درگیری مسلحانه مشروع قلمداد گردد،^(۸۳) بلکه حقوق قابل اجرا بر این موضوع «حقوق بین‌الملل بشر» می‌باشد که محدودیت‌های حقوقی بیشتری بر استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین به منظور جلوگیری از کشتار هدفمند اعمال می‌دارد.^(۸۴)

اما موضوع دیگر قابل بحث، استفاده سیا از هواپیماهای بدون سرنشین می‌باشد. خانم اُکِنِل^۱ معتقد است که طبق حقوق بین‌الملل، افراد سرویس اطلاعات آمریکا غیرنظامی می‌باشند و نمی‌توان آنها را «مبارز قانونی» قلمداد نمود، که این مسئله خود نشان دهنده‌ی غیرقانونی بودن حملات این سرویس می‌باشد. دوم اینکه، اقدام سرویس اطلاعاتی آمریکا نقض حاکمیت کشور پاکستان می‌باشد و حملات آمریکا در حمله به پاکستان تنها در شرایطی می‌تواند قانونی باشد که پاکستان خود برای سرکوب تروریست‌ها درخواست کمک کرده باشد.^(۸۵)

۲.۳. بررسی مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق در جنگ یا حقوق بین‌الملل بشردوستانه

حقوق در جنگ یا حقوق بین‌الملل بشردوستانه، تنها در صورت وقوع یک مخاصمه مسلحانه اعم از مخاصمه مسلحانه بین‌المللی یا غیربین‌المللی قابل اعمال است. هنگامی که درگیری به این سطح از خصومت منجر نشود، تنها هنجارهای قابل اعمال داخلی و حقوق بشر بر آن قابل اعمال خواهد بود. عملیات نظامی فرامرزی، صرف نظر از نوع تسلیحات به کار رفته در آن، بایستی با حقوق بین‌الملل بشردوستانه در انطباق باشد. گرچه بایستی خاطرنشان نمود که امکان توسل به سلاح‌های مخرب در حقوق بین‌الملل بشردوستانه محدودتر از آن است که توسل به چنین تسلیحاتی مجاز تلقی گردد. در این رابطه قوانین مرتبط به توسل به سلاح‌های مخرب با توجه به محدودیت‌های موجود در سلب اجباری حیات تدوین شده است.^(۸۶) به علاوه، در فرآیند اجرای قانون، تنها برای نجات فوری جان بشریت می‌توان به سلاح‌های مخرب توسل جست.^(۸۷)

در اینجا، ضمن بررسی نظریه‌های موجود درباره جنبه‌های عملی پرتاب

1. Merry Ellen O'Connell.

هواپیماهای بدون سرنشین، به بررسی مجموعه مقررات حقوقی ناظر بر آنها در قالب حقوق بین‌الملل بشردوستانه خواهیم پرداخت. در این راستا، نگاهی به مقررات حقوق بشردوستانه حاکی از آن است که؛ ماده ۲۲ ضمیمه عهدنامه چهارم لاهه، حق طرفین در انتخاب وسایل و شیوه‌های مبارزه در مخاصمات مسلحانه را محدود نموده است. همین مضمون در بند ۱ ماده ۳۵ پروتکل الحاقی اول منضم به عهدنامه‌های چهارگانه ژنو تکرار شده که در ماده ۵۱ پروتکل اول نیز تکمیل می‌شود. طبق این ماده، استفاده از ابزار جنگی و تسلیحاتی که منجر به ایراد حملات کور نسبت به غیرنظامیان شود، ممنوع است. به علاوه، در این ارتباط هیچ اشاره‌ای به نوع سلاح‌های مجاز و غیرمجاز به چشم نمی‌خورد.

به اعتقاد برخی از محققان؛ هواپیماهای بدون سرنشین از یک پایگاه زمینی با فاصله هزاران مایل دورتر از محل مورد هدف هدایت می‌شوند و حملات سازماندهی شده از جانب آنها به وسیله‌ی منابع ویدئویی و نه به واسطه قدرت دید یک انسان بر هدف مورد نظر واقع می‌شوند. بنابراین، چنین ویژگی‌هایی موجب می‌شود که میزان خطا در حملات و در نتیجه تلفات غیرنظامیان به واسطه استفاده از آنها افزایش یابد. اما به اعتقاد عده‌ی دیگری از صاحب‌نظران، چنین قضاوتی درباره عملیات هواپیماهای بدون سرنشین، بدون توجه به روش درست استفاده از آنها متضمن نوعی پیش‌داوری است. بر این اساس، میشل اسمیت^۱ معتقد است حملات هواپیماهای بدون سرنشین بر تصاویری با قدرت وضوح بالا مبتنی است که در مواقع خطر، هدف را مورد حمله قرار می‌دهد. به علاوه، در مواقع لازم و ضروری این هواپیماها می‌توانند به دقت و برای مدت طولانی هدف بالقوه خود را پیش از آن که با تسلیحات فوق سنگین بدان حمله کنند، مورد نظارت دقیق قرار دهند. در قیاس با حملات انجام شده توسط هواپیماهای عادی یا سیستم‌هایی که پایه شروع حملاتشان در زمین می‌باشد، نتیجه استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین، کاهش خطر تشخیص اشتباه هدف یا ورود خسارات جانبی به جان و اموال غیرنظامیان است. به عقیده این نویسنده، در این روش اعمال و فعالیت جمعیت غیرنظامی به دقت مورد نظارت قرار می‌گیرد تا ارزیابی شود چه زمانی و در چه مکانی بایستی حمله را سازماندهی کرد تا به بهترین نحو از آسیب‌های وارده به

1. Professor of law, Durham University, General Editor, YIHL.

غیرنظامیان پیشگیری کرد. به علاوه، تسلیحاتی که توسط هواپیماهای بدون سرنشین حمل می‌شوند، تفاوت چندانی با تسلیحات موجود در هواپیماهای جنگی عادی ندارند. نکته سوم این که؛ از آن جایی که در این حملات خدمه پروازی وجود ندارد تا جاننش در معرض خطر قرار گیرد، نگرانی مبارزه و گرایش خشونت آمیز میان افراد شرکت کننده در جنگ به میزان زیادی کاهش خواهد یافت.^(۸۸) به هر حال، این نویسندگان اذعان می‌کنند که توسل به راهکار استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین، عاری از نقص و ایراد نیست، زیرا غیرنظامیان در مواقع بسیاری ممکن است به عنوان تروریست یا شورش‌ی مورد هدف واقع شده و در جریان این حملات کشته شوند. کما اینکه در مخاصمات مسلحانه، وقوع اشتباه امری بدیهی بوده و قابل انکار نیست. اما در صورتی که شخص حمله کننده به طرز نامعقولی عمل کرده باشد، در هر صورت در قبال اشتباه خود مسئول است. بنابراین، در صورتی که اطلاعاتی که مبنای حمله یک هواپیمای بدون سرنشین قرار می‌گیرد، چنان ناکافی و غیرمتمن باشد که یک مهاجم عادی در شرایط و اوضاع و احوال مشابه یا یکسان بر چنین اطلاعاتی اطمینان نکند، حمله‌ای که توسط هواپیمای بدون سرنشین یاد شده انجام شود، نامشروع و غیرقابل قبول است.^(۸۹) قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در خصوص حملات و اقدامات هواپیماهای بدون سرنشین، دقیقاً همان حقوقی است که به طور کلی بر تمام حملات جنگی در هنگام مخاصمات مسلحانه اعم از مخاصمات مسلحانه داخلی و بین‌المللی حاکم است: استفاده‌ی هواپیماهای بدون سرنشین از ابزار جنگی تبعیض‌آمیز مطابق با حقوق بین‌الملل بشردوستانه نمی‌باشد.^(۹۰) به عبارت دیگر، در اینجا بر عدم مشروعیت استفاده از سلاحی که قادر نیست مستقیماً هدف مشروع نظامی را مورد حمله قرار دهد و تأثیرات ناشی از پرتاب آن قابل کنترل نیست، اشاره داشته است. به علاوه، طبق حقوق بین‌الملل بشردوستانه استفاده‌ی تبعیض‌آمیز از سلاح‌های معمول نظیر بمب‌های کور نیز نامشروع می‌باشد. بدین ترتیب، طبق مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه، سلاح مورد استفاده می‌بایست قادر به هدف‌گیری دقیق هدف مورد حمله باشد.

قاعده دوم، لزوم اعمال اصل تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان است. سلاح‌هایی که توسط هواپیماهای بدون سرنشین مورد استفاده قرار می‌گیرند باید قادر به اعمال تمیز میان نظامیان و غیرنظامیان باشند، به نحوی که تا حد امکان از حمله به افراد و

اشیاء غیرنظامی جلوگیری نماید.^(۹۱) در این رابطه، برخلاف گمان موجود مبنی بر دقت بسیار زیاد این هواپیماها، طی ۳۰۰ حمله صورت گرفته توسط این هواپیماها در پاکستان، ۲۳۴۷ نفر کشته شدند که در این میان ۳۹۲ غیرنظامی حضور داشتند و دست کم ۱۷۵ کودک جان خود را در این حملات از دست دادند. همچنین، آمریکا در سال ۲۰۱۱ در ماه‌های فوریه، ژوئن و سپتامبر چندین بار به منظور کشتن افراد منسوب به القاعده به یمن حمله نمود که با موفقیت‌های قابل توجهی نیز روبه‌رو نشد. در این حملات نیز شماری از غیرنظامیان جان باختند.

سومین قاعده مهم مقرر می‌دارد که؛ در مواقعی که آسیب و صدمه به جمعیت غیرنظامی از قبیل شهروندانی که با نیروی نظامی درهم آمیخته‌اند یا در نزدیکی اهداف نظامی به سر می‌برند، در جریان حمله به اهداف جنگی قابل اجتناب نباشد، اصل تناسب حمله و دفاع در حقوق بین‌الملل بشردوستانه قابل اعمال است. اصل تناسب بدین معناست که؛ حمله‌ای که در شرایط یاد شده و با علم به این صورت گیرد که در صورت وقوع حمله، جان غیرنظامیان در خطر می‌افتد و اموال و اشیاء غیرنظامی مورد آسیب و صدمه قرار گرفته و نتیجه حاصل از حمله با مزیت و منافع نظامی مستقیمی که از این انتظار می‌رفته در تناسب نباشد، از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه ممنوع و نامشروع است.^(۹۲) در حقیقت، هنگامی که اصل تناسب در حقوق بین‌الملل بشردوستانه مطرح می‌شود، نوع سلاح یا تسلیحاتی که در حمله به کار می‌رود اهمیت نداشته، بلکه آنچه حائز اهمیت است، میزان خسارت و صدمه‌ای است که به جان و اموال غیرنظامیان وارد شده و بسی فراتر از منافع جنگی است که از حمله انتظار می‌رفته است. در این فرض، حمله یاد شده نامشروع بوده و اصل تناسب در آن رعایت نشده است. حملاتی که توسط هواپیماهای بدون سرنشین انجام می‌شود ممکن است با اصل تناسب در تناقض قرارگیرد. بدین معنا که؛ نتایج به دست آمده از حمله با میزان منافع نظامی که طرف مخاصمه می‌توانسته به دست آورد متناسب نبوده و از آن فراتر رود، به نحوی که به کشتار بی‌دلیل غیرنظامیان بیانجامد. حتی در صورتی که حمله آمریکا به افغانستان برای مبارزه با تروریست را یک درگیری مسلحانه و مشمول مقررات حقوق بشردوستانه بدانیم، موارد نقض جدی حقوق غیرنظامیان در جریان حملات هواپیماهای بدون سرنشین به تنهایی حکایت از نقض مقررات حاکم بر مخاصمات مسلحانه و به

عبارتی حقوق بشردوستانه دارد.

به علاوه، اعمال اصل «احتیاط در حمله» نکته بسیار مهمی است که بایستی در حملات هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق مخاصمات مسلحانه مورد توجه قرار گیرد. اصلی که در بسیاری از حملات انجام شده توسط هواپیماهای آمریکایی در جنگ با تروریسم مغفول مانده است. اصل احتیاط در حمله همچنین بر ضرورت «اعلان و اطلاع قبلی حملاتی که ممکن است جمعیت غیرنظامی را به طور جدی تحت تأثیر قرار دهد، مگر آنکه اوضاع و شرایط خاصی مانع از اطلاع قبلی حمله توسط نیروی مهاجم باشد» تأکید می‌کند.^(۹۳) یکی از دلایل اصلی انتقاد به استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین این است که به لحاظ ماهیت، اطلاع رسانی نسبت به امکان انجام حملات در آینده نزدیک توسط این هواپیماها، قبل از وقوع آن، امری نامعقول و ناممکن است، زیرا ماهیت اصلی این حملات در غیرمنتظره و غافلگیرانه بودن آنهاست. در مجموع، به نظر می‌رسد مجموعه قواعد و مقررات ناظر بر تسلیحات به کار رفته در زمان جنگ بر حملات ارتكابی توسط هواپیماهای بدون سرنشین نیز قابل اعمال است در شرایطی که وضعیت درگیری مسلحانه اعم از مخاصمه مسلحانه بین‌المللی یا غیربین‌المللی محرز و مشهود باشد.

فرجام

ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۰۱ در قبال حملات ۱۱ سپتامبر به حق دفاع مشروع طبق ماده ۵۱ منشور استناد نمود و برای مبارزه با تروریسم در افغانستان به نحو گسترده‌ای از هواپیماهای بدون سرنشین استفاده کرد. اما پس از حادثه‌ی ۱۱ سپتامبر، مفهوم دفاع مشروع با تغییرات عمده‌ای مواجه شد؛ چراکه تا پیش از این، تنها حمله‌ی یک دولت به دولتی دیگر امکان دفاع مشروع را فراهم می‌نمود در صورتی که پس از آن، حمله‌ی بازیگران غیردولتی نیز می‌توانست حق دفاع مشروع را برای کشوری که توسط عوامل غیردولتی مورد حمله تروریستی واقع شده به ارمغان آورد. آمریکا در زمان ریاست جمهوری جرج بوش پسر، پاکستان را که از متحدین استراژیک خود به شمار می‌آمد توسط هواپیماهای بدون سرنشین مورد حمله قرار داد. در زمان ریاست جمهوری اوباما بر شدت این حملات افزوده شد و یمن نیز در این میان بدون وجود

هیچ گونه مخاصمه‌ی مسلحانه‌ای بین این دو کشور مورد حمله قرار گرفت. مسئله حائز توجه دیگر آن است که به نظر برخی؛ حملات انجام شده توسط این هواپیماها جزئی از یک کل به نام «جنگ با تروریسم» می‌باشد که جنگ با افغانستان نقطه‌ی آغازگر آن بوده است. این در حالی است که مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین‌الملل محل تردید است. در این راستا، نگاهی به مقررات حقوق بشردوستانه حاکی از آن است که طبق ماده ۲۲ ضمیمه عهدنامه چهارم لاهه؛ حق طرفین در انتخاب وسایل و شیوه‌های مبارزه در مخاصمات مسلحانه محدود است. همین مضمون در بند ۱ ماده ۳۵ پروتکل الحاقی اول منضم به عهدنامه‌های چهارگانه ژنو نیز تکرار شده که در ماده ۵۱ پروتکل اول تکمیل می‌شود. طبق این ماده، استفاده از ابزار جنگی و تسلیحاتی که منجر به ایراد حملات کور نسبت به غیرنظامیان شود، ممنوع است. به علاوه، در این رابطه هیچ اشاره‌ای به نوع سلاح‌های مجاز و غیرمجاز به چشم نمی‌خورد.

از سوی دیگر، عدم وجود سرنشین در این نوع هواپیماها، تنها یک پیشرفت قابل توجه در علم و فناوری است که در مشروعیت و یا عدم مشروعیت استفاده از این هواپیماها بی‌تاثیر می‌نماید. در حقیقت، مسئله‌ی اساسی در این باره صرف استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین نیست، بلکه نوع سلاح‌هایی است که توسط این هواپیماها حمل می‌شود. بمب‌ها و موشک‌هایی که این هواپیماها حمل می‌کنند، از نوع سلاح‌های مجاز در حقوق بین‌الملل نمی‌باشد. امکان توسل به سلاح‌های مخرب در حقوق بین‌الملل بشردوستانه محدودتر از آن است که توسل به چنین تسلیحاتی مجاز تلقی گردد. در این باره، قوانین مرتبط به توسل به سلاح‌های مخرب، با توجه به محدودیت‌های موجود در سلب اجباری حیات تدوین شده است و حتی در فرآیند اجرای قانون، تنها برای نجات فوری جان بشریت می‌توان به سلاح‌های مخرب توسل جست. در این باره حتی در صورتی که حملات آمریکا به افغانستان برای مبارزه با تروریست را یک درگیری مسلحانه و مشمول مقررات حقوق بشردوستانه بدانیم، موارد نقض جدی حقوق غیرنظامیان در جریان حملات هواپیماهای بدون سرنشین به تنهایی حکایت از نقض مقررات حاکم بر مخاصمات مسلحانه و به عبارتی حقوق بشردوستانه دارد.

از این نکته نیز نمی‌توان غافل شد که امروزه از هواپیماهای بدون سرنشین بیشتر در مواردی استفاده شده که هیچ نوع جنگ یا مخاصمه مسلحانه‌ای میان طرفین وجود نداشته است. در واقع، تنگنای حقوقی زمانی مطرح می‌شود که عملیات‌های کمک‌رسانی بدون رضایت دولت سرزمینی صورت پذیرد. به عنوان مثال، دولت پاکستان نسبت به به‌کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین توسط ایالات متحده آمریکا با این استدلال که پاکستان رضایت قبلی خود را در این رابطه اعلام نکرده بود، اعتراض کرد. به طور مشابه، دولت لبنان نیز اقدامات گسترده و خشونت بار اسرائیل علیه نیروهای حزب الله در جنوب لبنان در سال ۲۰۰۶ را مورد اعتراض قرار داد. جمهوری کنگو هم در پیشگاه دیوان بین‌المللی دادگستری مسئله تاخت و تازهای نیروهای اوگاندا در مقابله با شورش‌های داخلی در سرزمین کنگو را مطرح کرده بود. اقدام ارتش آمریکا در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در داخل قلمرو سرزمینی دولت‌هایی مانند پاکستان، سومالی و یمن محکوم است زیرا فارغ از ایرادهای مطرح شده در این نوشتار، این اقدامات به نوعی نقض بارز حاکمیت سرزمینی دولت‌های یاد شده بوده و به نوعی مصداق بارز عمل تجاوز محسوب می‌شود.

شاید بتوان استدلال نمود که؛ استفاده از این هواپیماها در مخاصمات مسلحانه، به علت استفاده از دوربین‌های حساس و دقیق آنها تا حدودی منجر به کاهش تلفات غیرنظامیان در زمان جنگ می‌گردد و از این لحاظ می‌تواند در تطابق با حقوق بین‌الملل ناظر بر مخاصمات مسلحانه جلوه نماید. اما نکته مهمی که نباید از نظر دور داشت آن است که؛ مشروعیت استفاده از این هواپیماها طبق حقوق بین‌الملل توسط به زور نمی‌تواند مجوزی برای مشروعیت استفاده از این هواپیماها طبق حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد. بدین ترتیب، اصولی نظیر اصل احتیاط در حمله، اصل اعمال تبعیض در به‌کارگیری تسلیحات جنگی، اصل رعایت تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان و اصل تناسب میان حمله و منافع جنگی مورد انتظار از جمله اصولی است که در خصوص حملات هواپیماهای بدون سرنشین نیز قابل اعمال است و بایستی به دقت مورد رعایت قرار گیرد، امری که به زعم بسیاری از صاحب‌نظران در جریان استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مبارزه با تروریسم در کشورهایی نظیر افغانستان و پاکستان توسط ایالات متحده آمریکا بارها نقض شده است.

به نظر می‌رسد جامعه‌ی بین‌المللی در این برهه زمانی نیازمند یک وفاق عام جهت قاعده‌مند کردن به‌کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین توسط کشورهای ذینفع و جلوگیری از استفاده از آنها به نحوی است که براساس حقوق بین‌الملل بشردوستانه با ممنوعیت صریح مواجه است. بر این اساس، نوشتار پیش رو کاوشی بود در شناسایی مشروعیت یا عدم مشروعیت به‌کارگیری تسلیحات بدون سرنشین در جریان مداخلات مسلحانه داخلی و بین‌المللی و نیز در مواقعی که یک دولت به ابزارهای خشونت‌آمیز متوسل شده و عواقب شوم ناشی از آنها را به بهانه مقابله با تروریسم توجیه می‌نماید. ❖

پی‌نوشت‌ها:

1. David Rodman, Unmanned Aerial Vehicles in the Service of the Israel Air Force: "They Will Soar on Wings Like Eagles," 14 Middle E. REV. INT'L AFF., 77 (2010); Andrew Callam, Drone Wars: Armed Unmanned Aerial Vehicles, 19 INT'L AFF. REV. (2010), available at: <http://www.iar-gwu.org/node/144>.

2. Webb, Dave, Loring Wirbell and Bill Sulzman, "From space, no one can watch you die", peace review: A journal of social justice, Jan. 2011, Vol. 22, Issue q, pp.31-39.

3. *Ibid.*

4. O'Connell, Mary Ellen, "The International Law of Drones", 14 AM, SOC'Y INT'L L. INSIGHT, Nov. 12, 2010, available at: http://asil.org/files/2010/insights/insights_101112.pdf.

5. Wan William & Peter Finn, "Global Race on to Match U.S. Drone Capabilities", WASH. POST, July 4, 2011, available at: <http://www.washingtonpost.com/world/national-security/global-race-on-to-match-us-drone-capabilities/2011/06/30>.

6. The Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, 579, Joint Publication 1-02, 12 April 2001 (amended 17 October 2008).

7. UN Doc. A/HRC/14/24/Add.6, Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston to the UN Human Rights Council.

8. Watson, Julie, "Tiny Spy Planes Could Mimic Birds, Insects", ARMY TIMES, Feb. 28, 2011, available at: <http://www.armytimes.com/news/2011/02/ap-tiny-spy-planes-could-mimic-birds-022811>.

9. Amos, Jonathan, 'UK Sky net military satellite system extended', BBC News online, 9th March 2010, available at: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/8556585>.

10. Harvard University Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, A(1)(dd) (2009), available at: <http://ihlresearch.org/amw/HPCRManual.pdf>.

11. United States Air Force, Factsheet – RQ-4 Global Hawk, 19 November 2009, available at: <http://www.af.mil/information/factsheets/factsheet.asp?fsID=13225>.

۱۲. (MQ-1B) یکی از انواع هواپیماهای بدون سرنشین از نوع درنده می‌باشد و قابلیت پرواز در ارتفاع متوسط با برد ۷۰۰ مایل دریایی را دارد که برای حمایت هوایی نزدیک و

ممانعت در پروازهای هوایی (حمله به اهداف مشخص) و مأموریت‌های اطلاعات، شناسایی و تجسس نیز استفاده می‌گردد. دروگر MQ-9 نیز برای ارتکاب حملات به طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد. این دروگرها همانند هواپیماهای از نوع درنده و گلوبال هاوک از قابلیت ارتفاع متوسط به بالا با برد بیش از ۱۰۰۰ مایل دریایی برخوردار است و به علاوه می‌تواند برای مدت طولانی در اوج باقی بماند. این نوع از هواپیماهای بدون سرنشین، (MTS-B) را که از سیستم مورد استفاده در هواپیماهای درنده متفاوت است، حمل می‌نماید. اگرچه از منظر علم تسلیحات، هواپیماهای دروگر نسبت به هواپیماهای درنده از کارایی و توان بیشتری برخوردار است. به عنوان نمونه، این هواپیماها علاوه بر دارا بودن چهار موشک آتش افروز، قادرند از بمب‌های مهمات حمله مستقیم GBU-38 (JDAM) و تسلیحات لیزری با عنوان GBU-12 استفاده نمایند.

13. Thomas J. Billitteri, *Drone Warfare: the Issues*, 20 CQ RESEARCHER 655, 656 (2010), available at http://www.asil.org/files/CQ_DroneWarfare.pdf

14. Billitteri, *Ibid*, p. 10.

15. *Ibid*, p.1.

16. U.S. Army UAS Ctr. of Excellence, “*Eyes of the Army*” U.S. Army Unmanned Aircraft Systems Roadmap 2010-2035, ARMY.MIL, 4 (2010), available at: <http://www.rucker.army.mil/usaace/uas/US%20Army%20UAS%20RoadMap%202010%202035.pdf>.

17. Rodman, *Op. cit*.

شایان توجه است که طی این جنگ، هواپیماهای بدون سرنشین ۳۴۰۰ بار برای انجام عملیات به پرواز درآمدند که ۱۶ درصد این پروازها به سقوط انجامید. استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در دهه‌ی آخر قرن بیستم گسترش یافت تا به حدی که ارتش آمریکا در همان سال بودجه ای ۳ بلیون دلاری را به آن اختصاص داد. ر.ک به:

Billitteri, *Op. cit*, p.11.

18. Turse, *Op. cit*.

19. Singer, *Op. cit*.

20. Billitteri, *Op. cit*, p.11.

21. Daly, Mark, “*an expert on unmanned aircraft at Jane’s defense publications in London*”, cited in Goldenberg, Tia ‘Israel unveils new drone fleet that can reach Iran’ Washington Examiner 22nd February 2010, available at: <http://www.washingtonexaminer.com/world/israelinaugurates-new-fleet-of-large-drones-that-can-fly-as-far-as-iran-84907432.html>.

22. Fisk, *Op. cit*. p.11.

23. Billitteri, *Op. cit*, p.11

24. Andrew Brookes, ‘Grim Reaper: USAF & RAF UCAV operations in SW Asia’, a presentation by Wing Commander Andrew Brookes (RAF Ret’d) to the 8th Conference held by Defense IQ June 22nd to 23rd 2009, Le Meridien, Piccadilly,

London UK. Audio recording and power point images, available at: <http://ucavconference.com/Event.aspx?id=297324>

25. Cole, Chris, Mary Dobbing and Amy Hailwood, “*Convenient Killing: Armed Drones and the ‘Play station’ Mentality*”, September 2010, available at: www.matthewtaberner.co.uk.

26. Brookes, *Op. cit.*

27. The test took place on 21st February 2001. See: www.globalsecurity.org/intell/systems/armed-predator.htm.

28. Gosh, Bobby and Mark Thompson, ‘*The CIA’s Silent War in Pakistan*’ Time Magazine, Monday, June 01, 2009, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1900248,00.html>.

29. Billitteri, *Op. cit.*, p.11.

30. Brookes, *Op. cit.*

31. Letter from the Ministry of Defense to Chris Cole, Director, Fellowship of Reconciliation, England in response to a Freedom of Information request dated 8th April 2010.

32. Somerville, Keith, “US drones take combat role” or Eric Schmitt, “*Threats and Responses: The Battlefield; U.S. Would Use Drones to Attack Iraqi Targets*”, <http://www.nytimes.com/2002/11/06/world/threats-responses-battlefield-us-would-use-dro>.

33. Bergen Peter and Katherine Tiederman, “*The Year of the Drone: An analysis of US Drone Strikes in Pakistan*”, 2004-2010, New America Foundation at: <http://counterterrorism.newamerica.net/drones>.

34. Human Rights Watch, ‘Precisely Wrong: Gaza Civilians Killed by Israeli Drone-launched Missiles’, Human Rights Watch, June 2009; Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, *Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories*, 1190, U.N. DOC. A/HRC/12/48 (Sept. 25, 2009).

۳۵. قابل توجه است که طبق آمار موجود، هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا تا سال ۲۰۰۸، ۵۰۰۰۰۰ ساعت بر فراز عراق پرواز کرده‌اند. آمریکا در سال ۲۰۰۴ در راستای ادامه‌ی سیاست مبارزه با تروریست طی حمله‌ای به پاکستان یکی دیگر از رهبران طالبان به نام نک محمد را کشت.

Billitteri, *Op. cit.*, p.11.

36. Bergen and Tiedemann, *Op. cit.*

37. Hansen, Victor, “Predator Drone Attacks”, *New England Law Review*, volume 46,P27, available at: <http://ssrn.com/abstract=2009313>

38. Chuter, Andrew, “U.K. to Double Reaper UAV Fleet”, *Defense News*, 07/12/10. Available at: <http://www.defensenews.com/story.php?i=5183706>.

39. Schanz, Marc V., “*The New Normal for RPAs*”, *Air force Magazine*, November 201, p. 52, Available at: <http://www.airforcemagazine.com/MagazineArchive/Documents/2011/November%202011/1111RPA.pdf>.

40. Webb, Wirbell and Sulzman, *Op. cit.*, pp. 31-39.

41. O'Connell, *Op. cit.*

42. Wan William & Peter Finn, *Global Race on to Match U.S. Drone Capabilities*, WASH. POST, July 4, 2011, available at <http://www.washingtonpost.com/world/national-security/global-race-on-to-match-us-drone-capabilities/2011/06/30>

43. Cole, Dobbing and Hailwood, *Op. cit.*

۴۴. در این رابطه، برنامه‌ریزان ارتش آمریکا در صدد برنامه‌ریزی برای استفاده گسترده‌تری از هواپیماهای بدون سرنشین می‌باشند. نیروی هوایی آمریکا از سال ۲۰۰۱ و البته با توجه به بودجه تخصیص یافته، درصدد دوبرابر نمودن تولید و خرید این گونه هواپیما به ویژه ۲۶ دستگاه هواپیمای بدون سرنشین ملقب به درو کننده برآمده است. آمریکا با توجه به گزارش لس آنجلس تایمز در سال ۲۰۱۱، بودجه‌ای در حدود ۱.۴ بیلیون دلار را به خرید هواپیماهای بدون سرنشین ملقب به دروکننده اختصاص داده است. ر.ک.:

Barnes, Julain E., "*Pentagon's budget calls for more unmanned aircraft*", Los Angeles Times, Feb.2.2010, available at: <http://articles.Latimes.com//2010/Feb/02/nation/la-na-budget-pentagon2-2010Feb02>.

45. Mary Ellen O'Connell, "*Lawful Use of Combat Drones*", 28 April 2010, p.2.

46. Jack M. Beard, "*Law and War in the Virtual Era*", 103 AM. J. INT'L L. 409, 417- 22 (2009).

47. Cole, Chris, "*The Drone Wars Briefing was*", January 2012, p.4.

48. *Ibid.*

49. *Ibid.*

50. Reinold, Theresa, "*State Weakness, Irregular Warfare, and the Right to Self-Defense Post 9-11*", 105 AM. J. INT'L L. 244, 277 (2011).

51. Report of the United Nations Commission of Inquiry in to the Facts and Circumstances of the Assassination of Former Pakistani Prime minister Mohtarma Benazir Bhutto (Apr. 15, 2010), available at: http://www.un.org/News/dh/infocus/Pakistan/UN_Bhutto_Report_15April2010.pdf.at65.

52. Bergen and Tiedemann, *Op. cit.*

53. Peter Bergen & Katherine Tiedemann, *Op. cit.*

54. Mac Manus, Doyle, "U.S. drone attack in Pakistan backfiring", congress told", Los Angeles Times, May 3, 2009, available at: <http://article.latimes.com/2009/may/03/opinion/oe-macmanus3>.

55. Peter Bergman and Katherin Tiedemann, "drone war hitting it's target", CNN, June 9, 2010, available at: www.cnn.com/2010/opinion/06/09/Bergen.drone.war/index/html.

56. Fair, C. Christian, "*Drone wars*", Foreign Policy, May 28.2010, www.foriegnPolicy.com/articles/2010/05/28/drone_wars.

57. Daniel, L. Bayman, "*do targeted killings work?*" Forienpolicy.com, July 14,2009, available at www.brooking.edu/opinion/2009/07/14_targeted_

killings_bayman.

58. Los Angeles Times 'War zone drone crashes add up' LA Times online, 06.07.10 available at: <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-drone-crashes-20100706,0,1508593>.

59. Peter Bergen & Katherine Tiedemann, *Op. cit.*

60. *Ibid.*

61. Harold Koh, *The Obama Administration and International Law, Remarks at the Annual Meeting of the American Society of International Law*, 25 March 2010, available at <http://www.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm>.

62. O'Connell, *The International Law of Drones*, p.2.

63. Robert P. Barnidge, Jr., A Qualified Defense of American Drone Attack in Northwest Pakistan Under International Humanitarian Law, *Boston University International Law Journal*, Vol. 30(4.09.2012), p.423.

64. *Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Study on Targeted Killings*, 28 May 2010, UN Doc., A/HRC/14/24/Add.6, at para.85.

65. ICTY, *Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-1-AR72*, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, "*Tadić Interlocutory Appeal Decision*", Para.538: available at: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.

66. ICTY, *Prosecutor v. dornević, Case No. IT-05-87/I-T*, Trial Chamber, Public Judgment with Confidential Annex –Volume I, 23 February 2011, para.1522.

67. *Ibid.*

68. *The Hague Conference: Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law*, INT'L L. ASSN. (2010), available at <http://www.ilahq.org/download.cfm/docid/2176DC63-D268-4133-8989A664754F9F87>

69. See discussion of the issue by the International Court of Justice in Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (*Nicaragua v US*), 1986 ICJ Rep. 14, Paras. 187-191 (27 June) (hereinafter *Nicaragua*); On the *jus Cogens* nature of the norm, see Draft Articles on the Law of Treaties, Report of the International Law Commission, 18th Session [1996] II ILC Yearbook p.247.

70. Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Study on Targeted Killings, 28 May 2010, UN Doc A/HRC/14/24/Add.6, at Para.35 (hereinafter Alston Report).

71. Michael N. Schmitt, "*Drone attacks under the Jus Ad Bellum and Jus In Bello: Clearing the fog of law*", p.4, 2011, Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=1801179>.

72. *Ibid.*

73. Armed Activities on the Territory of the Congo (*Dem. Rep. Congo v Uganda*), 2005 ICJ Rep. 116 (19 December)

74. Definition of Aggression, GA Res. 3314 (XXIX), UN GAOR 6th Comm., 29th Sess., 2319th plen. mtg., Annex, UNDoc A/RES/3314 (XXIX) (1975).

75. Koh, Harold, *Op. cit.*

76. UN SC Res. 1368 (12 September 2001); UN SC Res.1372 (28 September 2001); Press Release, North Atlantic Council, 12 September 2001, available at: www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm

77. O'Connell, *The International Law of Drones*, p.3.

78. Paust, Jordan J., "Self-Defense Targeting of Non-State Actors and Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan", 19 J. TRANSNAT'L L. & POL'Y 237, 250 (2010), p 250-251

79. Victor Hansen, *Op. cit.*

80. "Predator over Pakistan", the Weekly Standard, March 8 2010, p.31.

81. Drone warfare, CQ researchers, August 2010, vol.20, No.28, p.6.

82. *Ibid.*

83. Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, *Study on Targeted Killings*, PP 53-56, U.N. Doc. A/HRC/14/24/Add.6 (May 28, 2010) (by Philip Alston), available at: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf>.

84. *Ibid.*, pp 33-35.

85. Schmitt, *Op. cit.*, p.4.

86. International Covenant on Civil and Political Rights, Art. 6, 999 U.N.T.S. 171

87. United Nations Basic Principles for the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, 8th UN Cong. On Prevention of Crime & Treatment of Offenders (Aug. 27– Sept. 7, 1990), available at: <http://www2ohchr.org/english/law/firearms.htm>.; See also: Nils Melzer, *Targeted Killing in International Law*, 397-98 (2008).

88. Schmitt, *Op. cit.*, p.8.

89. *Ibid.*, p.9.

۹۰. در این ارتباط ر.ک. به ماده ۵۱ پروتکل الحاقی اول (حمایت از سکنه غیرنظامی) به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی مصوب ۱۹۷۷. نکته قابل توجه اینکه آمریکا و اسرائیل به پروتکل الحاقی نپیوسته‌اند.

۹۱. در این ارتباط ر.ک. به بند یک و قسمت (a) بند دو ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی مصوب ۱۹۷۷.

۹۲. در این ارتباط ر.ک. به مواد ۴۸، ۵۱ و ۵۲ پروتکل الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی مصوب ۱۹۷۷.

۹۳. در این ارتباط ر.ک. به قسمت (c) بند ۲ ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ درباره حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی مصوب ۱۹۷۷.